

KULTURNO-PROSVJETNI RAD ČEHA NA PROSTORU BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE

Sažetak

Česi su se intenzivno naseljavali u seoske sredine na području današnje Bjelovarsko-bilogorske županije tijekom 19. stoljeća. Organizirana kulturna djelatnost do Prvoga svjetskog rata u tim je sredinama bila tek u svojim začetcima. Prva udruga koju su osnovali ovdašnji Česi bila je *Češka beseda*; osnovana je 1907. godine u Donjem Daruvaru. Kulturni život Čeha na području Bjelovarsko-bilogorske županije oživio je u razdoblju između dva svjetska rata, kada su u gotovo svim sredinama u kojima su živjeli Česi osnovane češke *besede*. Zasluge za to imale su čehoslovačke institucije koje su novčano pomagale rad takvih udruga, jer se htio zaustaviti proces asimilacije Čeha i Slovaka u seoskim sredinama. To se ostvarivalo preko krovne organizacije Čehoslovačkog saveza osnovanog 1921. godine koji je brinuo o kulturnom životu Čeha i Slovaka na području Kraljevine SHS. U rukovodstvu te krovne organizacije bili su uglavnom češki državljani koji su bili predstavnici čehoslovačkih ustanova i nisu bili dovoljno upoznati sa životom Čeha u seoskim sredinama. Velike zasluge za osnivanje čeških *beseda* na daruvarskom području imala je daruvarska *beseda*.

U kulturnom životu Čeha na području današnje Županije bilo je uspona i padova. U vrijeme Nezavisne Države Hrvatske kulturni je život zamro, prestale su s radom češke udruge i škole, ali već pokraj rata i to je počelo oživljavati. Državna politika priznala je nakon rata prava nacionalnim manjinama, ali se pojavio problem nedostatka domaćih stručnih kadrova jer su se mnogi češki učitelji vratili u domovinu još prije rata, a preostali su reemigrirali zajedno s više od pet tisuća Čeha s područja tadašnje države. Situacija se dodatno pogoršala nakon rezolucije Informbiroa 1948., kada je bila ukinuta svaka kulturna pomoć iz Čehoslovačke.

Uz pitanje školstva, Čehoslovački savez (danas Savez Čeha) potiče rad u *besedama* koje njeguju razne oblike kulturnog rada: glazbenu, pjevačku, folklornu i kazališnu djelatnost... Savez Čeha pomaže i izdavačku djelatnost, skrbi za očuvanje povijesnih izvora iz prošlosti Čeha i pomaže da se u svim sredinama u kojima djeluju *besede* osiguraju optimalni uvjeti rada. Zahvaljujući

pomoći institucija Republike Hrvatske i Republike Češke, došlo je do procvata kulturnog rada ovdašnjih Čeha, a to je ujedno i doprinos jačanju dobrih odnosa između dviju suverenih država.

Ključne riječi: Češke beseda; kolonizacija; kulturno-prosvjetni rad; Savez Čeha.

Uvod

Kod proučavanja prošlosti Čeha na prostoru današnje Bjelovarsko-bilogorske županije treba imati u vidu da su ta područja u prošlosti pripadala različitim administrativnim jedinicama. Daruvarski prostor, na kojem i danas živi najveći broj Čeha, bio je u sastavu Požeške županije, a područja s desne strane toka rijeke Ilove, gdje također živi znatan broj pripadnika češke nacionalne manjine, bio je u sastavu Vojne krajine, odnosno Križevačko-đurđevačke pukovnije. Kada je ta pukovnija 1871. ukinuta ta su područja 1874. jednim dijelom ušla u Bjelovarsku županiju, koja je, uz neke dopune 1886. godine, preimenovana u Bjelovarsko-križevačku županiju.¹

Prvi zabilježen dolazak Čeha na područje današnje Županije bio je na područje Bjelovara (Ivanovčani, Nove Plavnice) koncem 18. stoljeća, kada su tamo počele dolaziti prve češke, uglavnom obrtničke, obitelji.² Doseljavanje Čeha nastavljeno je i kasnije, posebno od 20-ih godina 19. stoljeća. Prvo osnovano selo u Vojnoj krajini naseljeno isključivo Česima bilo je Ivanovo Selo u grubišnopoljskom kraju, čiji se nastanak vezuje za 1826. godinu.³

Usporedno s naseljavanjima na području Vojne krajine, Česi su se naseljavali i na prostorima civilnog dijela Slavonije, posebno na prostoru Požeške županije.⁴

---

¹ O složenim teritorijalnim promjenama daruvarsko-bjelovarskih prostora kroz povijest pisao je Vladimir Strugar: *Povijesne osnove Bjelovarsko-bilogorske županije*, str. 13-29 u: Vladimir Strugar, *Bjelovarsko-bilogorska županija*, Bjelovar, 1996.

² Rudolf Turčin, *Kolonizace, národní a kulturní život Čechoslováků v bývalém Chorvatsku-Slavonii*, Praha, 1937., str. 4; Miroslav Kržak, *Nastanak i razvoj čeških naselja na današnjem području grada Bjelovara s posebnim osvrtom na Nove Plavnice*, *Přehled X*, str. 1-66, Daruvar, 1977.

³ Vjenceslav Herout, *Nastanak Ivanovog Sela*, str. 22-57 u: Vjenceslav Herout, *Ivanovo Selo – prošlost posuta trnjem i suzama*, Ivanovo Selo, 1996.; Václav Herout, *Vznik Ivanova Sela*, str. 19-62, u: *Přehled (kulturních, literárních a školních otázek)*, č. XVIII, Daruvar, 1998.; *Ivanovo Selo*, Daruvar, 1971, (djelo više autora)...

⁴ Za pitanje naseljavanja Čeha na ovdašnje prostore još prije Drugog svjetskog rata zanimali su se mnogi čehoslovački istraživači i o tome napisali znanstvena djela: Rudolf Turčin, *Čechoslováci v bývalém Chorvatsku-Slavonii*, Praha, 1930; Rudolf Turčin, *Kolonizace, národní a kulturní život Čechoslováků v bývalém Chorvatsku-Slavonii*; Jan Auerhan, *Československá větve v Jugoslavii*, Praha, 1937.

Najveći intenzitet naseljavanja Čeha bio je od 70-ih godina 19. stoljeća, a jenjavao je početkom 20. stoljeća.⁵ Nakon završenog naseljavanja Čeha na prostoru današnje bjelovarsko-bilogorske županije živjelo je nešto više od 15 tisuća Čeha, i to najviše na daruvarskom, grubišnopoljskom, garešničkom te nešto manje na bjelovarskom području.⁶

Osnovni razlog doseljavanja Čeha bila je slaba napučenost ovdašnjih prostora, prilično jeftina zemlja, nedostatak obradivih površina u Češkoj i državna politika kojom se htjela postići ravnomjernija napučenost u tada zajedničkoj državi Austro-Ugarskoj.⁷

1. Kulturni život Čeha nakon doseljenja

Česi koji su kolonizirali područja današnje Hrvatske razlikovali su se po stupnju kulturne razvijenosti. Jedna struja naseljavala se u velike gradove, a nju je činila inteligencija, viši i visoki stručni kadrovi te obrtnici i trgovci. Druga struja dolazila je u seoske sredine i manja obrtnička mjesta. Područje današnje Bjelovarsko-bilogorske županije nastanila je ova druga skupina: seljačke i obrtničke obitelji te neznatan broj činovničkih obitelji. Između tih dviju sredina doseljenih Čeha nije bilo trajnih kontakata niti je ta razvijenija kolonija Čeha marila za ovu koja je dijelila slične socijalne probleme koje su proživljavali i stanovnici ostalih nacionalnosti na tom području.

Pridošli Česi sa sobom su donijeli viši stupanj kulture jer su došli iz razvijenih sredina, dok je prije doseljeno stanovništvo, zbog povijesnih okolnosti, bilo u zaostatku za kulturnim srednjoeuropskim standardima toga vremena.

---

⁵ Okolonizaciji Čeha pisali su i neki hrvatski i srpski istraživači: Dragutin Mirković, Uvod, str. 7-27 u: Dragutin Mirković, *Govori Čeha u Slavoniji*, Beograd, 1968.; Vidosava Nikolić, Prilog proučavanju kolonizacije stanovništva iz Češke i Moravske na područje Varaždinskog generalata i Slavonije 1824. - 1830. godine, Matica srpska, *Zbornik za društvene nauke*, 46, Novi Sad, str. 119-136.

⁶ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine, Sarajevo, 1932. u: Rudolf Turčin, *Čechoslováci v bývalém Chorvatsku-Slavonii*, Praha, 1937., str. 182-185. Prema tom popisu, na prostoru tadašnjega Kraljevstva SHS živjelo je ukupno 46.777 Čeha, a najviše ih je bilo na području daruvarskoga kotara: 8.461; Otto Sobotka naveo je da je prema popisu iz 1921. na području Bjelovarske-križevačke županije bilo 11.075, a na području Požeške županije 16.114 Čeha: Otto Sobotka, *Naše stará a nová vlast*, str. 8, u: *Československá obec v Bjelovaru 1918-1928*, Bjelovar.

⁷ O razlozima migracije iz Češke pisao je i ph. dr. Jan Ryclík, Sociální a ekonomické předpoklady emigrace českého venkovského obyvatelstva v 19. století v: *Přehled*, č. XVIII., str. 3-18, Daruvar, 1998.

Doseljeni Česi bili su pismeni, poznavali su napredniju kulturu obrade zemlje, novi način gradnje gospodarskih zgrada, imali su širi izbor ratarskih kultura (krumpir)... U novu su sredinu donijeli i češke knjige, molitvenike, kalendare, a već krajem 19. stoljeća neki od pridošlih stanovnika pretplatili su se i na češke časopise. Time je pisana riječ postala najjača brana protiv odnarođivanja, jer je nastavni jezik u školama bio hrvatski. Od odnarođivanja branili su ih njihovi običaji od kojih su najpoznatiji posviceni,⁸ maškarske svečanosti, njegovanje običaja prilikom crkvenih svetkovina, narodne pjesme i svatovski običaji.

Prve seoske udruge koje su u svojem radu njegovale i neke oblike kulturnog rada bila su vatrogasna društva. Na daruvarskim prostorima prvo takvo društvo osnovano je 1880. godine u Daruvaru, a do kraja 19. stoljeća ona su osnovana u Trojeglavi kod Dežanovca, Grubišnom Polju (1887.), Siraču, Daruvarskom Brestovcu, Dežanovcu...⁹ U svim tim društvima u velikom su broju bili i pripadnici češke nacionalnosti. Uz vatrogasna društva često su se postupno osnivali i puhački orkestri, iako je bilo takvih orkestara koji su bili samostalni i nisu se vezivali ni za jednu udruhu. Prvo puhačko društvo osnovano je 1886. u Velikim Zdencima, zatim u Daruvarskom Brestovcu, a do kraja stoljeća takva su društva osnovana u Dežanovcu, Donjim Sređanima, Lipovcu i Donjoj Kovačici.¹⁰ Bili su to manji muzički sastavi veličine 8 – 10 članova koji su se tijekom vremena, zbog nedostatka glazbenih sastava, pretvarali u manje glazbene grupe koje su se postupno, uz puhačke, koristile i gudačkim instrumentima. Kapelnici takvih sastava bili su glazbenici koji su prije svirali u puhačkim orkestrima, a među njima bilo je i onih vrhunskih. Jedan od takvih bio je Jan Vlašimsky, vojni glazbenik i skladatelj, koji je 1886. došao u susjednu Viroviticu i pola stoljeća bio glavni nositelj glazbenog života u tome mjestu.¹¹

Velik iskorak u kulturnom životu Čeha s prostora današnje Bjelovarsko-bilogorske županije bilo je uvježbavanje i prikazivanje čeških kazališnih igara. Prva takva kazališna igra održala se u Lipovcu kod Daruvara 1890. godine, a zatim u Velikim Zdencima, Hercegovcu i Pavlovcu.¹² Prvi češki igrokazi vezani su uz putujuće glumce, uz eventualno manju ispomoć domaćih ljudi. Igre su se izvodile u gostionicama, bile su zabavnog karaktera i mnogi su ih doživljavali kao cirkuske predstave. Prva organizirana domaća kazališna grupa iz Donjeg Daruvara odigrala

---

⁸ *Posviceni* se može prevesti kao posvećenje koje se obilježavalo ujesen u nedjelju koja je bila najbliža danu posvećenom nekom svecu. Svako selo imalo je svoje *posviceni*, a najpoznatija su bila među ovdašnjim Česima *václavske* i *havlovske posviceni*.

⁹ Spomenica DVD Daruvar, 1961., str. 22.

¹⁰ Václav Herout, *Naše dechovky*, str. 12-17 u: *Naše dechovky*, Daruvar, 1999.

¹¹ Više radova o Vlašimskom nalazi se u časopisu Ogranka Matice Hrvatske Virovitica *Zavičaj* br. 15-16., 2004.

¹² Jiřina Staňová, *100 let českého divadla v Daruvaru (1897-1997)*, str. 10 u: Josef Matušek i Jiřina Staňová: *Slovo psané a vyřčené*, Daruvar, 1997.

je 1897. godine svoju prvu kazališnu igru pred domaćim pučanstvom. Danas ovdašnji Česi tu godinu smatraju početkom igranja kazališnih igara na daruvarskim prostorima.¹³

Viši stupanj organiziranog kulturnog života među Česima na prostorima današnje Bjelovarsko-bilogorske županije započeo je tek osnivanjem čeških *beseda*. Na tom području prva takva *beseda* osnovana je 1907. godine u Donjem Daruvaru, nastanjenom brojnim češkim obrtničkim i ratarskim obiteljima.¹⁴ Mjesto okupljanja i rada bila je i tu gostionica u vlasništvu jednog pridošlog češkog gostioničara.

U vrijeme Prvog svjetskog rata, 1916. godine, u Bjelovaru su češki vojni časnici i glazbenici osnovali Stolno društvo pripadnika Varaždinske pješadijske pukovnije br. 16, koje je predstavljalo začetak kulturnog rada i za tamošnje Čehe, koji su se postupno uključivali u njegov rad, što je dovelo do osnivanja *Češke besede* u Bjelovaru 1918. godine.¹⁵

2. Prilike između dva svjetska rata

Nakon završetka rata 1918. g. raspala se Austro-Ugarska i na njezinu je području nastalo više novih država, među kojima su bile Čehoslovačka i Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Tada su Česi s današnjih prostora Županije ostali izvan prostora zemlje iz koje su došli. Povratak seoskih obitelji nije bio moguć jer se takve obitelji nisu imale kamo vratiti niti su čehoslovačke vlasti imale interes za njihov povratak. One su radije pomagale Čehe i Slovake u Kraljevini SHS u kulturnom radu, čime su oživili kulturni rad u seoskim sredinama i time usporili proces njihove asimilacije.

O kulturnom životu Čeha i Slovaka na prostoru Kraljevine SHS brinuo je Čehoslovački savez, osnovan sredinom 1921. godine u Osijeku. Bila je to nepolitička organizacija koja je imala jedinstvenu centraliziranu upravu što je predstavljala češka i slovačka društva s prostora Kraljevine SHS. Osnovni mu je zadatak bio otvaranje čeških i slovačkih škola, izdavanje manjinskih listova i rješavanje pitanja državljanstva jer mnogi ovdašnji Česi i Slovaci nisu posjedovali jugoslavensko državljanstvo. Rukovodeći ljudi u njima bili su mnogi intelektualci iz gradskih sredina te ličnosti boljeg imovinskog stanja jer su svi poslovi, izuzev tajničkog mjesta, bili volonterski.¹⁶ Tijekom međuratnog razdoblja Savez je mijenjao svoja sjedišta (Novi Sad, Beograd, Zagreb) i imao je zasluge za održavanje veza s čehoslovačkim kulturnim i političkim

---

¹³ Isto, str. 12.

¹⁴ Prve češke *besede* osnivane su u gradovima. Prva *Češka beseda* osnovana je u Zagrebu 1874., zatim u Dubrovniku 1899., pa u Puli 1907.

¹⁵ Josip Matušek, *Česi u Hrvatskoj*, str. 179, Daruvar, 1996.

¹⁶ Isto, str. 79.

institucijama i u zastupanju interesa i u šticeanju prava Čeha i Slovaka pred organima Kraljevine SHS.

U vrijeme osnivanja Čehoslovačkog saveza kulturne udruge Čeha djelovale su uglavnom u velikim gradovima. One su djelovale pod različitim nazivima: čehoslovačke *besede*, češke *besede*, čehoslovačke općine, češki klubovi... Na prostoru današnje Bjelovarsko-bilogorske županije u vrijeme osnivanja Saveza djelovala je jedino *Češka beseda* u Donjem Daruvaru i *Čehoslovačka obec* u Bjelovaru, ali u međuratnom razdoblju takve su udruge osnovane u gotovo svim sredinama u kojima je živio veći broj pripadnika češke nacionalnosti. Za taj uspjeh nije zaslužan Čehoslovački savez, već daruvarska *Češka beseda*, koja je bila glavni inicijator osnivanja takvih udruga na širim daruvarskim prostorima (daruvarsko, grubišnopoljsko i garešničko područje) te dijelom i na bjelovarskom području. Rukovodeći kadar Čehoslovačkog saveza, krovne organizacije Slovaka i Čeha, u vrijeme kada je njegovo sjedište bilo u Novom Sadu (1921. – 1924.), a zatim u Beogradu (1924. – 1937.), nije dovoljno brinulo za seoske sredine na prostorima današnje Hrvatske jer nakon Prvog svjetskog rata u njima još nije postojao organiziran kulturni život. Savez je više pažnje posvetio gradskim sredinama, gdje je taj kulturni život već bilježio vidne uspjehe. Ljudi u krovnoj organizaciji, uz časne iznimke, bili su čehoslovački državljani koji su tamo predstavljali čehoslovačke tvrtke i koji nisu bili emotivno vezani za svoje sunarodnjake u seoskim sredinama, niti su imali uvid u stanje života Čeha u takvim sredinama. Bila je vidljiva i velika kulturna razlika između Slovaka i Čeha na prostoru tadašnje države. Slovaka je bilo znatno više, imali su svoje brojne škole i udruge (Vojvodina) te svoju vlastitu inteligenciju, čime su mogli više utjecati na rad Čehoslovačkog saveza, posebno stoga što je i njegovo sjedište bilo na njihovu području. To je bio razlog što su se Česi i Slovaci, koji su bili udaljeni od tog sjedišta, osjetili zapostavljeni, zbog čega je daruvarska *Češka beseda* 1925. godine čak razmišljala da istupi iz članstva u Čehoslovačkom savezu. To se nije dogodilo jer je središnjica Saveza napustila centraliziran oblik rada i tada je počela njezina postupna decentralizacija, koja je trajala do 1937. godine.¹⁷

U okviru Čehoslovačkog savezu tijekom vremena počele su se osnivati sekcije koje su trebale djelovati u pojedinim sektorima kulturnog rada: Prosvjetni odbor, Gospodarski odbor, Matica školska, Središnji odbor amaterskih kazališta, Središnja knjižnica Čehoslovačkog saveza... Takve sekcije u središnjici imale su svoje dužnosnike koji su trebali brinuti za cjelokupan rad određene sekcije na cijelom području tadašnje države gdje su djelovala manjinska društva. Već i ta činjenica pokazala je da takvi dužnosnici, kao volonteri, nisu mogli postići zapažene uspjehe na tako velikom području. Zato i uspjehe koji su polučeni u međuratnom razdoblju

---

¹⁷ Isto, str. 82.

treba pripisati takvim sekcijama koje su osnovane uz pojedina manjinska društva jer su ona bila promotori rada svoje sekcije u svojem društvu, ali i u bližoj okolini. Upravo daruvarska *Češka beseda* preko svojih sekcija bila glavni buditelj kulturnog života na širem daruvarskom prostoru.

U Daruvar je nakon rata došla nekolicina intelektualaca (prof. Burian, glazbena obitelj Knytl) te više činovnika i čeških učitelja koji su pokrenuli najprije bogatu kulturnu djelatnost u svojoj sredini, a zatim su inicirali takve djelatnosti u široj okolini. Zaslugom *Češke besede* 1922. godine otvorena je na tim prostorima prva češka privatna škola u Donjem Daruvaru. Nakon 1925. godine, uz svoju knjižnicu, *Češka beseda* osnovala je putujuću knjižnicu, osnovana je Matica školska te Gospodarski i Kazališni odbor.¹⁸ Daruvarska *Češka beseda* bila je organizator žetvenih svečanosti koje su prvi put održane u Daruvaru 1925. godine i koje su prerasle u najveću manifestaciju ovdašnjih Čeha. Važnost prvih žetvenih svečanosti nije bila samo u tome što su se htjeli sačuvati neki seoski običaji, već se u njih željela uključiti mladež iz obližnjih seoskih sredina daruvarskog prostora u kojima su živjeli Česi. Takve su svečanosti održane u Daruvaru još 1927. i 1928. godine i tada je već bilo vidljivo da su ih prihvaćali tamošnji žitelji.

Pri daruvarskoj češkoj školi postojala je i Matica školska, koja je također djelovala na širem daruvarskom području, a osnovni joj je zadatak bio da se zauzima za osnivanje čeških škola i prikupljanje novčanih sredstava da bi se to moglo ostvariti. Njihovom zaslugom otvoren je u Daruvaru 1926. dječji vrtić, a 1927. je također imala udjela u tome što je u Velikim Zdencima počela raditi Prokúpekova gospodarska škola. Njezini su polaznici bili dječaci koji su završili nižu pučku školu, a zatim su dvije godine u zimskim mjesecima slušali predavanja iz ratarstva, stočarstva i vođenja gospodarstva. Nakon takve završene škole ti su mladići postali i glavni nosioci u radu tamošnjih *beseda* ili *besidki* seoske mladeži.

U međuratnom razdoblju na današnjem prostoru Bjelovarsko-bilogorske županije bilo je više čeških škola i one su djelovale kao privatne škole, paralelna češka odjeljenja ili škole s dopunskom nastavom. Na češkim privatnim školama radili su učitelji iz Češke. U njima nije bilo problema jer su o njima novčano brinule čehoslovačke institucije. U ostalim školama bilo je dosta poteškoća jer su uredi često postavljali brojne prepreke za otvaranje takvih škola.

Češka su društva u okviru rada svojih sekcija organizirala predavanja iz češke povijesti i kulture, brinuli su se da njihovi članovi čitaju češke knjige i časopise, uvijek bavali su kazališne igre i organizirali prigodne programe prilikom državnih praznika. Brojna predavanja i prigodni programi bili su posvećeni Janu Husu,

---

¹⁸ Isto, str. 82.

a posebno Masaryku, koji je postao kultnom osobom ovdašnjih Čeha.¹⁹ U češkim *besedama* osnivali su se zabavni i kulturni odbori koji su se postupno objedinili u prosvjetne odbore. I u okviru Čehoslovačkog saveza osnovan je 1924. godine Kulturni odbor, koji je organizirao predavanja iz ratarstva u seoskim sredinama za pripadnike češke i slovačke nacionalnosti, ali ni taj rad nije imao veće značenje jer su takva predavanja bila samo u sredinama koje su bile bliže središnjici i stoga su kudikamo veću ulogu imali odbori koji su djelovali u okvirima lokalnih udruga.

Nakon 1925. godine daruvarska *Češka beseda* velikim je dijelom preuzela brojne poslove koji su bili u nadležnosti središnjice Saveza. U svojem radu do 1929. godine veliku pomoć dobivali su od Čehoslovačke banke sa sjedištem u Daruvaru, i to ne samo po novčanoj strani, već i u svojim kadrovima na čelu s vrsnim organizatorom Josefom Bezdičekom. Nakon 1929. godine sjedište banke premješteno je u Zagreb. Otišao je i Bezdiček, koji je dolaskom u Zagreb postupno prenosio nadležnost odbora osnivanih u Daruvaru u Zagreb i time je grad Zagreb preuzeo ulogu koju je do tada imao Daruvar.²⁰

Političke promjene 1929. godine otežale su i manjinski kulturni rad jer su se pred društva postavljali i novčani zahtjevi, njihov je rad kontroliran, budnim se okom pratio sadržaj njihova rada. Novom administrativnom podjelom većina Čeha u Hrvatskoj živjela je u sastavu Savske banovine sa sjedištem u Zagrebu. Bezdičekova ideja da neki od tih odbora iz Daruvara prijeđu u Zagreb pokazala se dobrim rješenjem. Već 1931. godine u Zagrebu su svoje sjedište za područje Savske banovine imali Matica školska, Prosvjetni i gospodarski odbori i Matica amaterskog kazališta.²¹ U Daruvaru je ostao jedino češki dio Središnje knjižnice Čehoslovačkog saveza, koja je u Daruvaru djelovala od 1928. godine.²²

U kulturnom radu Čeha na prostoru Bjelovarsko-bilogorske županije imao je posebno važnu ulogu Prosvjetni i gospodarski odbor, koji je 1931. godine osnovan u Daruvaru i koji je 1932. godine u Zagrebu postao jednom od sekcija Čehoslovačkog saveza. Često se spominje pod skraćenim nazivom Prosvjetni odbor. On je zajedno s Maticom školskom i Središtem amaterskih kazališta brinuo o knjižnicama, organizirao putujuće knjižnice i osnivao čitaonice, organizirao predavanja o svim važnim pitanjima tadašnjeg života, brinuo o kazališnim gostovanjima, propagirao češke novine, brinuo o Prokúpekovoj gospodarskoj školi koja je 1931. godine iz Velikih Zdenaca premještena u Donji Daruvar, gdje je radila do 1941. godine.²³

---

¹⁹ Isto, str. 92.

²⁰ Isto, str. 83.

²¹ Isto, str. 83.

²² Isto, str. 128.

²³ Isto, str. 92-95.

Prosvjetni odbor u Zagrebu najviše je pažnje u svojem radu posvetio češkim i slovačkim društvima na prostoru Savske banovine. Da bi u tom poslu bio što uspješniji, cijeli prostor Savske banovine podijeljen je na 5 područja od čega su na velikom dijelu današnje Bjelovarsko-bilogorske županije bila dva područja:

1. Daruvarsko područje obuhvaćalo je prostor daruvarskog, grubišnopolskog, garešničkog i veći dio pakračkog kotara. U organizacijskom smislu Prosvjetni je odbor to područje podijelio na okruge Daruvar, Hercegovac, Zdenice i Pakrac.

2. Bjelovarsko područje obuhvaćalo je kotare Bjelovar, Križevce i Čazmu koji su činili okruge Bjelovar, Rovišće i Bulinac.²⁴

O uspješnosti rada Prosvjetnog odbora svjedoči podatak da je u vrijeme njegova osnivanja 1931. na daruvarskom području bilo samo pet čeških društava, a početkom 1935. godine taj je broj porastao na 14 društava (Daruvarski Brestovac, Daruvar, Gornji Daruvar, Dežanovac, Golubnjak, Ivanovo Selo, Končanica, Pavlovac, Hercegovac, Prekopakra, Tomašica, Uljanik, Mali Zdenci i Veliki Zdemci). U istom razdoblju broj čeških društava na bjelovarskom području povećao se od jednog na 12 društava (Bjelovar, Bulinac, Gudovac, Donja Kovačica, Narta, Novoseljani-Ždralovi, Nova Plavnica, Predavac, Rovište, Sveti Ivan Žabno, Tvrda Reka i Veliki Grđevac).²⁵

Na ravnateljsko mjesto Prokúpekove gospodarske škole došao je 1934. godine Karel Herot, učitelj iz Češke. On je zapazio da su tadašnje seoske sredine prepune mladeži, ali koja nije bila u dovoljnoj mjeri uključena u rad tamošnjih *beseda*. Stoga je inicirao da se u seoskim sredinama daruvarskih sela osnuju *besidke* seoske mladeži koje su surađivale s *besedama* u svojim sredinama, ali su imale svoja vodstva i svoje programe rada. Do 1940. godine bilo je osnovano 15 takvih udruga koje su tada imale ukupno 920 članova.²⁶ Imale su i svoje središnje tijelo – Udruženje seoske mladeži, sa sjedištem u Daruvaru – koje je planiralo programe i nadziralo njihovo provođenje. Njihovom zaslugom ponovno su 1935. godine obnovljene žetvene svečanosti nakon posljednjih koje su bile 1928. godine i koje su se održavale u seoskim sredinama bez prekida do početka rata. Jezgra rukovodećeg kadra kod *besidki* bili su mladići koji su završili Prokúpekovu gospodarsku školu. U prostorima te škole u Daruvaru su se svake godine organizirali i tečajevi koje su polazile brojne seoske djevojke i tu stjecale znanje iz kuhanja, šivanja i obavljanja poslova u domaćinstvu.²⁷ Članovi *besidki* često su sami održavali predavanja za svoje članstvo, čitali su se časopisi i zatim se raspravljalo o njihovu sadržaju, uvježbavali su se i igrali igrokazi, osnivali su pjevačke zborove i glazbene grupe, izmjenjivali su posjete sa sličnim udrugama,

²⁴ Pro lepši zítřek, výroční zprávy za rok 1934, Zagreb, 1935., str. 12.

²⁵ Isto, 12-15 (ovamo su uračunate i Prekopakra, koja je danas izvan Bjelovarsko-bilogorske županije, te *beseda* u Velikom Grđevcu, koja je osnovana 1936. godine).

²⁶ Vaclav Herout, *Naš venkovský dorost*, Daruvar, 2005., str. 47.

²⁷ *Deset let Prokúpkovy odborné hospodářské školy v Daruvaru v Jihošlavii*, Zahřeb, 1937., str. 69.

prikupljala se pomoć za čehoslovačke izbjeglice nakon okupacije Čehoslovačke i slično.

Za takav kulturni rad Čeha bila su potrebna i novčana sredstva, a ona su se dobivala preko članarina ili iz zarada koje su se prikupljale prilikom organiziranja zabavnih ili kulturnih programa. O nekim izdacima u radu Čehoslovačkog saveza sudjelovale su i češke institucije: Ministarstvo vanjskih poslova, Čehoslovački institut za inozemstvo – Československý ústav zahraničí (ČÚZ), društvo *Komensky*, Masarykov pučko-odgojni zavod, Ministarstvo školstva i narodne prosvjete u Pragu te pojedinci iz Čehoslovačke. Novčana pomoć od jugoslavenskih institucija bila je neznatna.²⁸

Na tim su prostorima Česi djelovali i drugim udrugama koje su njegovale neke oblike kulturnog rada. Gotovo u svim selima u kojima su živjeli Česi pojavili su se puhački orkestri koji su negdje djelovali samostalno, a negdje su radili uz sokolske ili vatrogasne udruge. Osnivali su se manji glazbeni mješoviti sastavi. Česi su bili uključeni i u rad športskih udruga, a takvi su bili Hrvatski i Jugoslavenski sokol. U *besedama* se, uz njegovanje folkloru, glazbe i kazališnih igara, počeo javljati interes i za lutkarska kazališta, u Daruvaru je 1939. g. počela s radom Katolička akcija oko koje se okupila katolička mladež, a javile su se i skautske organizacije pod okriljem Udruženje čehoslovačkih skauta.²⁹ Ni žene nisu ostale po strani. Pri Čehoslovačkoj općini u Bjelovaru 1928. godine osnovan je damski odbor koji je također njegovao neke oblike kulturnog rada. U Daruvaru su, uz tamošnju *besedu*, žene 1930. godine osnovale kružok žena i djevojaka.³⁰

Veliki problem u radu svih čeških društava bio je nedostatak prostora. Sastanci su se održavali u privatnim kućama, a programi u seoskim gostionicama. U mnogim se sredinama veoma rano pojavila želja da se izgrade vlastiti domovi u kojima bi se odvijao njihov rad. Takva izgradnja iziskivala je velika novčana sredstva, a javljale su se i brojne druge prepreke koje su usporavale izgradnju takvih domova. Iza gradnje takvih domova stajao je Prosvjetni i gospodarski odbor Saveza. O novčanoj strani gradnje svakog doma brinulo je svako društvo zasebno. Ona su sama pronalazila načine kako da se takav dom sagradi. Sakupljali su se dobrovoljni prilozi, uzimali su se krediti kod Čehoslovačke banke i tražila pomoć od čehoslovačkih institucija.³¹ Prvi veliki dom sagrađen je u Hercegovcu i u njemu su bile smještene i učionice češke škole. Dom je otvoren 1930. godine, nazvan je Masarykov dom,³² a škola Benešova škola. Iduće godine, 1931., sagrađen je dom u Prekopakri, koja je tada bila

²⁸ Matušek, *Česi u Hrvatskoj...*, str. 95.

²⁹ Isto, str. 141.

³⁰ Isto, str. 146.

³¹ Isto, str. 157.

³² Otto Sobotka, *Věrní v boji - věrní v práci*, Brno, 1948., str. 75-89.

na daruvarskom području. U Novim Plavnicama dom je sagrađen 1938. godine i bio je to jedini češki dom u bjelovarskom kraju u međuratnom razdoblju.³³ Prosvjetni odbor Saveza posudio je novac i *Čehoslovačkoj besedi* u Predavcu, gdje su sagradili zajednički dom s tamošnjim vatrogasnim društvom.³⁴ Dom u Daruvaru sagrađen je 1939. godine, a novčana sredstva prikupljena su od članova *Češke besede*, mnogih ovdašnjih čeških iseljenika iz SAD-a. Najviše je sredstava dalo društvo *Komensky* iz Praga, koje je za gradnju ustupilo sav novčani Bradačev fond, pa je i dom nazvan njegovim imenom. Na svečanom otvorenju i posvećenju sudjelovao je zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac.³⁵

U sličnim okolnostima gradili su svoj dom članovi *Češke besede* u Daruvarskom Brestovcu. Dom je dovršen 1940. godine, ali posvećenje predviđeno za 1941. godinu onemogućio je rat.

U sličnim okolnostima gradile su se i neke školske zgrade. U Bjelovaru je tamošnja *Čehoslovačka obec* kupila 1925. g. jednu nedovršenu kuću, koja je zatim uz pomoć Čehoslovačke banke i nekih institucija iz ČSR prilagođena za rad češke škole i tamošnjeg društva.³⁶ U Donjem je Daruvaru 1931. g. izgrađena zgrada za Prokúpekovu gospodarsku školu.

U nekim mjestima češke su *besede* gradile narodne (vatrogasne) domove u zajednici s vatrogasnim društvima. Takav je dom sagrađen u Ivanovu Selu 1936. godine,³⁷ u Donjem Daruvaru 1938. godine, a 1939. godine počela je gradnja takvog doma u Predavcu.³⁸

Bogatu kulturnu djelatnost pratile su tadašnje ovdašnje češke novine. Prve takve počele su izlaziti u Zagrebu još prije Prvog svjetskog rata, ali za današnje područje Bjelovarsko-bilogorske županije najvažnije su češke novine bile *Jugoslavenski Čehoslovaci (Jugoslávští Čechosláci)* koje su počeli izlaziti u Daruvaru 1922. godine. Bio je to tjednik čiji je vlasnik bio Jaroslav Dittrich, a novine su pratile kulturni život Čeha na prostoru tadašnje države. U kasnijem razdoblju u tim su novinama počeli izlaziti razni prilozima, a jedan od njih bio je *Dječji kutić*, koji se pojavio 1928. godine. Iz njega je nastao samostalni dječji časopis istog imena koji je počeo izlaziti 1932. godine. *Jugoslavenski Čehoslovaci* promijenili su 1940. ime u *Naše novine* i pod tim su nazivom novine izlazile sve do 1941. godine.³⁹

---

³³ Matušek, *Česi u Hrvatskoj...*, str. 159.

³⁴ Do nové práce, *Ročenka Československého svazu v Království Jihoslovském 1940*, Zagreb, 1939., str. 15.

³⁵ Matušek, *Česi u Hrvatskoj...*, str. 159.

³⁶ Isto, str. 160.

³⁷ Vaclav Herout, *Život v nové vlasti*, u: *Ivanovo Selo*, Daruvar, 1971., str. 36.

³⁸ Matušek, *Česi u Hrvatskoj*, str. 160.

³⁹ Isto, str. 133.

Omiljeno češko štivo bili su i godišnjaci koje je povremeno izdavao Čehoslovački savez ili neke češke *beseđe* u povodu nekih važnijih obljetnica.

3. Kulturno prosvjetni život u razdoblju 1945. – 1991.

Rat je prekinuo sve oblike kulturne djelatnosti Čeha na današnjim prostorima. No već krajem 1944. godine, kada su oslobođena daruvarska područja, ponovno se javljaju neki oblici kulturnog rada. Nakon oslobođenja Daruvara u rujnu 1944. godine osnovan je Savez Čeha u Jugoslaviji, s novim rukovodstvom i sa sjedištem u Daruvaru. Taj savez nije imao nikakve veze s onim iz predratnog vremena. U rukovodstvu novog saveza bili su uglavnom Česi rođeni na tome području koji su sudjelovali u antifašističkoj borbi i koji su bili u tijesnoj vezi s novim partizanskim vlastima. Bio je to isto centralizirani organ koji je u poslijeratnom razdoblju pod kontrolom državnih organa kreirao kulturnu i političku politiku Čeha. Novom organizacijom 1949. Savez Čeha postao je Čehoslovački savez i od tada je brinuo i o radu slovačkih društava u tadašnjoj državi.

U prvim godinama poslijeratnog rada Savez je najviše pažnje posvetio školstvu. Državne vlasti dozvoljavale su otvaranje čeških državnih škola, ali je problem bio nedostatak čeških učitelja. Mnogi prijeratni češki učitelji vratili su se još prije rata u Čehoslovačku, a onaj manji broj koji je ovdje ostao u vrijeme rata vratio se u domovinu u vrijeme reemigracije koja je započela nakon završetka rata i trajala sve do 1949. godine.⁴⁰ U tom razdoblju s prostora Jugoslavije emigriralo je više od pet tisuća Čeha, većinom s prostora današnje Bjelovarsko-bilogorske županije.

Uz oživljavanje rada *beseđa*, obnovljene su i žetvene svečanosti. Iako su po nečemu nalikovale onima iz prijeratnog razdoblja, ipak je moguće zapaziti da se nijedna kulturna manifestacija nije održala bez dijela u kojem su političari držali dugačke govore o proteklom ratu i suvremenim političkim događajima. Sadržaji kulturnog rada bili su siromašniji jer su izostali programi koji su se prije priređivali uz neke vjerske blagdane ili neke običaje. U takvim okolnostima u radu su prednjačile folklorne i kazališne grupe.

Problem učiteljskog kadra rješavao se postupno. On se dodatno pogoršao nakon 1948. godine nakon rezolucije Informbiroa, kada je prestala stizati kulturna pomoć iz Čehoslovačke. Uz nedostatak stručnog kadra, pojavio se i problem čeških udžbenika, zbog čega je otežan rad u češkim školama. Za potrebe čeških škola na tim prostorima učiteljski se kadar regrutirao iz redova pripadnika češke nacionalnosti koji su bili

---

⁴⁰ Jaroslav Vaculik, Reemigrace z jednotlivých zemí – Jugoslavie, str. 104-119 u: *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*, Brno, 2002.; Helena Nosková, Reemigrace krajanů z Jugoslavie, str. 95-113 u: *Emigrace z českých zemí*, Mlada Boleslav, 2001.

polaznici učiteljskih ili nekih drugih srednjih škola. Za takve su se organizirali povremeni tečaji češkog jezika. Prvo nastojanje da se promijeni takva nepovoljna slika jest otvaranje sedmogodišnje češke osnovne škole u Daruvaru 1949. godine, koja je 1953. prerasla u osmogodišnju školu. Bila je to prva potpuna osnovna češka škola. Nešto kasnije takva je škola otvorena i u Končanici i to su bile i ostale do danas jedine dvije češke osnovnoškolske ustanove. U Daruvaru je 1954. godine otvorena i gimnazija, koja je imala i paralelna češka odjeljenja. Mnogi završeni gimnazijalci nastavili su kasnije studij i tako su Česi dobivali neophodne više i visokoškolski obrazovane kadrove. Situacija se u češkim školama posebno poboljšala nakon otvaranja Pedagoške akademije u Pakracu 1961. godine na kojoj je bilo moguće studirati razrednu nastavu i češki jezik, kombinaciju hrvatskog i češkog jezika i još nekih kolegija predmetne nastave. U češkim školama organizirana je i bogata kulturna djelatnost, u čemu su prednjačile folklorne i pjevačke grupe, literarne i dramske grupe, tehničke i radioamaterske grupe te likovne i razne sportske družine.⁴¹

Najveća školska manifestacija postalo je *Jaro naše menšiny (Proljeće naše manjine)* koje je prvi put održano u Daruvaru 1952. godine i ono je pod nazivom *Naše proljeće* postalo stalnom učeničkom manifestacijom. U prvom razdoblju na njemu su, uz folklorne, nastupale ritmičke grupe te su organizirane razne natjecateljske igre, a kasnije je težište bilo na folklornim točkama.

Unatoč radu mnogih čeških *beseda*, mnoge *besede* iz međuratnog razdoblja nisu nastavile svoju djelatnost i nakon rata. Razlozi su bili različiti. Problem prostora nije bio presudan jer su se u mnogim selima postupno izgradili seoski domovi. Jedan od razloga bila je reemigracija zbog koje su iz mnogih sredina otišli glavni organizatori kulturnog rada, a dio seoske mladeži otišao je u gradove gdje im se pružao širi izbor životnih zvanja. Stagnaciji je pridonijela i činjenica da je kulturna djelatnost dobivala samo moralnu podršku, a to nije bilo dostatno za njegovanje mnogih oblika kulturnog rada. Krajem 60-ih godina prošlog stoljeća spoznalo se da treba zaustaviti stagnaciju u radu mnogih posrnutih *beseda*. U mnogim selima počeli su zamirati i puhački orkestri, koji su uvijek bili i rasadnici glazbenika za manje muzičke sastave. Čehoslovački savez odlučio je promijeniti takvo stanje i zato su 1972. privremeno otvorili radno mjesto instruktora za puhačke orkestre. Pokazalo se to dobrom investicijom jer su u kratkom razdoblju osnovani novi mladi puhački sastavi u Ivanovu Selu, Daruvarskom Brestovcu, Donjim Sređanima, Doljanima i Velikim Zdencima. U uvježbavanje novih glazbenih sastava uključili su se još neki glazbenici i njihovom zaslugom javili su se i novi mladi puhački sastavi (Končanica, Lipovac). O poletu te vrste glazbe svjedoči 1982. godine organizirana prva smotra puhačkih orkestara, čija se tradicija održala do današnjih dana.

---

⁴¹ *Padesat let česke školy Komenského v Daruvaru*, str. 33-36, Daruvar, 1972.

Oživljavanje glazbenog života dalo je poticaj da se počnu održavati i smotre čeških i slovačkih pjesama. Prva takva smotra održana je 1972. godine u Hercegovcu, ali nakon nekoliko takvih smotri, zbog organizacijskih razloga, ona se ugasila. Ipak, smotra dječjih pjesama, koja je također počela 1972. godine, a na kojoj su nastupali učenici čeških škola, održala se do današnjih dana. Smotra se tradicionalno održava u Končanici.

Najveći iskorak u radu Čehoslovačkog saveza načinjen je u izdavačkoj djelatnosti. Od 1946. u Daruvaru izlazi, kao organ Saveza Čeha, tjednik *Jednota*, koji prati i bilježi kulturni rad Čeha i Slovaka na područja države. U poratnim godinama u njemu se pisalo i o političkim prilikama u zemlji i svijetu, nisu bile nepolitičke, ali u to vrijeme drugačije nije ni moglo biti. *Jednota* je izdavala i mjesečni dječji časopis *Dječji kutić* (*Dětský koutek*), koji je kasnije preimenovan u *Naš kutić*. Godine 1953. uz novčanu pomoć Čehoslovačkog saveza počelo je izlaženje *Českog narodnog kalendara* (*Český lidový kalendář*), u kojemu se uz literarne priloge, bilježe i razni događaji iz života Čeha i rad pojedinih *beseda* i škola u prethodnoj godinu. Uz *Jednotu* je 1962. godine počeo izlaziti *Přehled*, koji objavljuje sadržaje iz kulturnog, literarnog, školskog i povijesnog života pripadnika češke nacionalne manjine. *Jednota* je bila izdavač većeg broja udžbenika za potrebe čeških škola, a počela je izdavati i knjige iz lijepe književnosti i povijesnih sadržaja. Njihovi autori bili su ovdašnji Česi.⁴²

Za sve te poslove, uz Čehoslovački savez (od 1980. Savez Čeha i Slovaka), kao i nekada, postojali su razni odbori koji su se brinuli za pojedine segmente kulturnog života. Najvažniji su odbor za kulturnu i glazbenu djelatnost, odbor za školska pitanja, odbor za amatersko kazalište, izdavački odbor, odbor za povijesna pitanja i dokumentaciju... Taj posljednji odbor ima zasluge za izdavanje knjiga povijesnog sadržaja, zaslužan je i za otvaranje Etnografske zbirke u Ivanovu Selu 1979. godine te stalne zbirke slika i dokumenata pri Savezu Čeha i Slovaka u Daruvaru 1984. godine.

Uz neosporne uspjehe u kulturnom radu Čeha na prostorima današnje Županije zabilježeni su i neki neuspjesi. Ugasio se rad u nekim besedama, ali i rad nekih čeških škola u sredinama u kojima žive brojni pripadnici češke nacionalnosti (Pavlovac, Mali Zdenci, Veliki Zdenci).

4. Kulturni rad Čeha na području Županije u razdoblju 1990. – 2007.

Ratna zbivanja u razdoblju 1991. – 1992. ostavili su dubok trag i na Čeha na prostoru Bjelovarsko-bilogorske županije. Posebno je stradalo Ivanovo Selo, najstarije češko selo u Hrvatskoj. Savezu Čeha i Slovaka uspjelo je preko čeških institucija

---

⁴² Josef Matušek, 70 let českého tisku v jihoslovanských zemích, u: *Přehled*, br. XI., 1981., 53-67.

skloniti oko 1.500 učenika i djece predškolskog odgoja u Češku gdje je za njih organizirana nastava u više središta. Među njima bili su učenici svih nacionalnosti koje žive na ovim prostorima. Njima su se priključile i brojne majke s djecom rane životne dobi i time su djeca i učenici ovih prostora, uz još neke druge lokacije na području Hrvatske, smještena izvan prostora borbenih djelovanja, čime su izbjegla traume koje sa sobom donosi rat.

Na području Bjelovarsko-bilogorske županije 1991. živjela su 8.393 Čeha.⁴³ U vrijeme rata zamro je kulturni život u sredinama u kojima su živjeli, ali je nakon njegova završetka počelo postupno oživljavanje. Velik doprinos u tome imale su i brojne češke institucije, koje su najprije materijalno potpomogle uklanjanje ratom nastale štete, a kasnije je novčana pomoć bila usmjerena na obnovu i proširenje čeških domova ili domova kulture koji su bili preduvjetom za bogatiji rad. Svoju pomoć pružile su i hrvatske državne institucije i od 1997. g. obnovljeno je 14 takvih domova u sredinama u kojima su djelovale češke *besede* i time su stvoreni bolji uvjeti za rad nego što su bili u bilo kojem razdoblju u prošlosti.⁴⁴

Političke promjene koje su započele u Hrvatskoj nakon 1990. godine i pojava samostalne Češke i samostalne Slovačke dovele su 1992. godine i do gašenja Saveza Čeha i Slovaka. Statutom iz 1993. godine Česi su stvorili svoju krovnu organizaciju Savez Čeha u Hrvatskoj sa sjedištem u Daruvaru, dok su Slovaci osnovali Savez Slovaka.

Pretkraj zadnjeg desetljeća prošlog stoljeća i u godinama ovog stoljeća u punoj je mjeri oživjela kulturna djelatnost mnogih čeških *beseda*, osnovano je više novih *beseda*, jedna i u Treglavi, na području grubišnopolske općine, gdje takva udruga nikad nije djelovala. Danas od ukupno 26 *beseda* na području Republike Hrvatske djeluje njih 14 na području ovdašnje županije (Bjelovar, Daruvarski Brestovac, Daruvar, Gornji Daruvar, Dežanovac, Doljani, Donji Sređani, Golubnjak, Hercegovac, Lipovac (Ljudevitino Selo), Ivanovo Selo, Končanica, Treglava, Veliki i Mali Zdenci). U ovom razdoblju u njima su svojim radom prednjačile folklorne, kazališne, glazbene i pjevačke grupe. U češkim *besedama* u nekoliko posljednjih godina djeluju i pjevački zborovi. Takvi su zborovi povremeno djelovali i u ranijem razdoblju (Veliki Zdenci, Daruvar), ali se nisu dugo održali. Ono što nije uspjelo ranije, kada su mnoge *besede* imale brojnije članstvo, uspjelo je u razdoblju kada se to najmanje očekivalo. Mnogi smatraju da je u tome velik preokret učinio dvogodišnji boravak Petra Truneca, učitelja pjevanja iz Češke, koji je u sklopu svojih obaveza prema Savezu Čeha dobio zadatak pomagati pjevačkim skupinama i zborovima. Danas na području Bjelovarsko-bilogorske županije svoje zborove imaju *besede* u

---

⁴³ Vladimir Strugar, Bjelovarsko-bilogorska županija, Bjelovar, 1996, str 37.

⁴⁴ Tajništvo Saveza Čeha, Uređenje domova kulture (od 1997.).

Bjelovaru, Daruvaru, Daruvarskom Brestovcu, Dežanovcu, Doljanima, Gornjem Daruvaru, Lipovcu, Dežanovcu, Končanici, Velikim i Malim Zdencima i Treglavi. Taj je polet zbornog pjevanja doveo do održavanja smotri čeških zborova. Domaćin je takvih smotri *Češka beseda* u Rijeci.

Kazališno amaterstvo i dalje se njeguje. Po broju uvježbanih igrokaza u jednoj godini taj je broj možda manji nego u nekim razdobljima u prošlosti, ali po broju nastupa taj je broj veći, jer amaterska društva s uvježbanim igrokazima gostuju u sredinama drugih čeških *beseda*, a s nekim igrokazima gostovala su i u Češkoj. Rad kazališnih grupa vrednuje se svake godine na smotrama koje se održava u Lipovcu (Ljudevitino Selo) kod Daruvara gdje najbolja kazališna grupa, prema ocjeni stručnog žirija, odlazi na smotru državnih kazališnih amaterskih družina koje se svake godine održavaju u nekom našem primorskom gradu. Poboľšanju kvalitete u kazališnim igrama pridonijeli su mnogi češki režiseri koji ovamo dolaze svake godine i svoja iskustva prenose domaćim režiserima.

Žetvene svečanosti do danas su ostale najvećom manjinskom manifestacijom. Održava se još i manifestacija *Naše proljeće*, smotra puhačkih orkestara i dječjih pjesama u Končanici. U školstvu se u zadnje vrijeme nagovještavaju također novi pozitivni pomaci, iako je teško objasniti nestanak čeških škola u Hercegovcu i Daruvarskom Brestovcu. Brojčani pokazatelji za njegovanje češkog jezika daju malu dozu optimizma. U 2006./2007. školskoj godini češke škole na području Bjelovarsko-bilogorske županije polazilo je 311 učenika (najviše u Češkoj osnovnoj školi *Jan Amos Komensky* u Daruvaru, koju je zajedno s područnim odjeljenjima polazilo 247 učenika, u Končanici 58, a u Ivanovu Selu 6 učenika). U daruvarskoj Gimnaziji 50 učenika polazilo je češka odjeljenja, u kojima su se samo neki predmeti predavali na češkom jeziku (model B), dok je njegovanje češkog jezika (model C) slušalo 295 učenika.⁴⁵

Izdavačka djelatnost i dalje postiže zavidne uspjehe i po dosad objavljenim radovima prednjači pred mnogim drugim nacionalnim manjinama u Hrvatskoj. Odbor za povijesna pitanja i dalje prikuplja arhivsku građu koja se odnosi na prošlost Čeha i povremeno izdaje knjige u kojima se obrađuju neki segmenti iz njihova života. Od lanijske, 2006. godine, nakon dovršene izgradnje nove zgrade etnografske zbirke u Ivanovu Selu 2003. godine i nakon višegodišnjeg zastoja, ona je ponovno otvorena za posjetitelje. Novčana sredstva za tu akciju dobivena su od čeških i hrvatskih institucija koje su sudjelovale i u obnovi objekta Saveza Čeha, školskih zgrada čeških osnovnih škola u Daruvaru i Končanici te češkog dječjeg vrtića u Daruvaru. Godine 2006. renoviran je prostor stalne izložbe slika i dokumenata pri Savezu Čeha u Daruvaru, a zatim je obnovljen i dopunjen prijašnji postav. Kao novina uz tu stalnu

---

⁴⁵ *Rada pro školní otázky při Svazu Čechů v Chorvatsku, Informace o práci osvětové poradkyně*, 6. 02. 2007.

izložbu, jedna je prostorija pretvorena u galeriju sliku u kojoj likovni umjetnici češke nacionalne manjine imaju stalni postav svojih radova. Ta je akcija potpomognuta novčanim sredstvima Republike Češke.⁴⁶

Uobičajeni rad čeških *beseda* odvija se obilježavanjem neke važne godišnjice u radu društva ili institucija i tom se prilikom održavaju prigodni programi. Takva druženja pridonose boljem poznavanju mladih ljudi jer se izmjenjuju iskustva koja poboljšavaju kvalitetu rada u tim grupama. Na takve programe pozivaju se i društva drugih nacionalnosti što doprinosi zbližavanju mladih ljudi i poštivanju kulturnih tradicija hrvatskog naroda i svih nacionalnih manjina koje žive na našim prostorima.

The Cultural and Educational Activity of the Czechs in the Area of the Bjelovar-Bilogora County

Summary

In the course of the 19th century, the Czechs were intensely immigrating to the rural areas of the today's Bjelovar-Bilogora County. Until the time of the First World War, organised cultural activity had – in those circles – been in its earliest beginnings. The first association of the Czechs was *Češka beseda*, which was formed in 1907 in Donji Daruvar. The cultural life of the Czechs in the area of the Bjelovar-Bilogora County became livelier between the two world wars; in that period, wherever they settled, the Czechs formed their national associations. The Czechoslovak institutions had financially supported such associations; the intention was to put an end to the assimilation process of the Czechs and the Slovaks in rural milieus. This was made possible thanks to the highest organisation – the Czechoslovak Union – formed in 1921, which took care of the cultural life of the Czechs and the Slovaks in the territory of the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes. The Union was led mostly by Czech nationals, who were representatives of the Czechoslovak institutions and hence not adequately familiar with the life of the Czechs in rural milieus. In the Daruvar area, the *beseda* of Daruvar played the vital role in the forming of the Czech associations.

The cultural life of the Czechs in the area of the today's County had experienced many vagaries. In the period of the Independent State of Croatia, the cultural life was at a standstill, Czech associations and schools were not operating; nevertheless, this situation changed towards the end of the war. After the war, the rights of the national minorities were officially recognised from the level of the state. However, a problem occurred – a lack of domestic professional staff, since many Czech teachers had returned to their homeland before the war, and the rest remigrated together with more than five thousand Czechs from the territory of the then state. This situation became even worse after the Informbureau resolution of 1948, whereby any kind of assistance from Czechoslovakia regarding culture was withdrawn.

In addition to its involvement concerning education, the Czechoslovak Union (today the Czech Union) has furthermore been encouraging the operation of the *beseda* associations, which foster various cultural activities: music, singing, folklore, theatre, etc. The Czech Union moreover supports the publishing activity, takes care of preserving the Czech historical

---

⁴⁶ Tajništvo Saveza Čeha, Uređivanje domova kulture...

sources, and helps to ensure optimal working conditions in all social environments in which beseda associations are active. Thanks to the state-level assistance from the Republic of Croatia and the Czech Republic, the cultural activities of the Czechs in Croatia have indeed flourished; thereby, the bilateral relations between the two sovereign states are continuously developed and enhanced.

Keywords: *Češka beseda*; colonisation; cultural and education-related activities; Czech Union.

Dr.sc. Vjenceslav Herout,
profesor povijesti u miru
Petra Preradovića 65
43500 Daruvar
vjenceslav.herout@bj.t-com.hr
+385 (0)43 332175